УДК 159.9.072: 159.973: 167.7

Оксана Мякушко,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку
sanamiak9@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-7675-7523
Researcher ID

Oksana Miakushko,
PhD, Senior Research Fellow
Department of education for children with intellectual disabilities

Ірина Сухіна,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку
irena.sukhina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7838-1948
Researcher ID P-7965-2016

Iryna Sukhina,
PhD, Senior Research Fellow
Department of education for children with intellectual disabilities

Інститут спеціальної педагогіки та психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна
вул.М. Берлинського, 9, м. Київ,
04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
9 M. Berlinskoho street, Kyiv, 04060, Ukraine

ДИДАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ВИБІРКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

DIDACTIC IMPLEMENTATION OF THE SELECTIVE ACADEMIC DISCIPLINE "PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF INDIVIDUALS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES"

Анотація. Статтю присвячено висвітленню питання дидактичної реалізації вибіркової навчальної дисципліни «Психолого-педагогічна діагностика осіб із порушеннями інтелектуального розвитку» в рамках викладання освітньо-наукових програм «Спеціальна психологія» і «Спеціальна педагогіка» для здобувачів ступеня доктора філософії за спеціальностями С4. Психологія (галузі знань С. Соціальні науки, журналістика та інформація) та А6. Спеціальна освіта (галузі знань А. Освіта). В роботі представлено мета, основні завдання і очікувані результати навчання здобувачів доктора філософії за дисципліною. Означено основні програмні компетентності (інтегральна, загальні і спеціальні), формуванню яких сприяє вивчення вибіркової навчальної дисципліни. Подано її зміст, згрупований за сімома темами навколо трьох змістових модулів, який було визначено, виходячи з фокусу освітньо-наукових програм «Спеціальна психологія» і «Спеціальна освіта» на поглиблення у здобувачів доктора філософії теоретичних знань щодо психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами, формування компетентностей, необхідних для розробки інноваційних наукових підходів та методів вивчення психіки, а також практичних навичок психологічної діагностики та консультування для роботи в сферах спеціальної освіти та психології.

Ключові слова: вибіркова навчальна дисципліна, освітньо-наукові програми, здобувачі ступеня доктора філософії, особи з інтелектуальними порушеннями.

Abstract. The article is devoted to highlighting the issue of didactic implementation of the selective academic discipline «Psychological and pedagogical diagnostics of individuals with intellectual disabilities» within the framework of teaching the educational and scientific programs «Special Psychology» and «Special Pedagogy» for applicants for a PhD in the specialties C4. Psychology (fields of knowledge: C. Social Sciences, Journalism and Information) and A6. Special Education (fields of knowledge: A. Education). The paper presents the goals, main objectives and expected learning outcomes of postgraduate students in the discipline. The main program competencies (integrated, general and special) are indicated, the formation of which is facilitated by studying the selective academic discipline.

Its content is presented, grouped into seven topics around three content modules, which was determined based on the focus of the educational and scientific programs «Special Psychology» and «Special Education» on deepening the theoretical knowledge of postgraduate students on psychological and pedagogical diagnostics of individuals with special education needs, at developing competencies necessary for the development of innovative scientific approaches and methods for studying the psyche, as well as practical skills in psychological diagnostics and counseling for work in the fields of special education and psychology.

Key words: selective academic discipline, educational and scientific programs, postgraduate students, individuals with intellectual disabilities.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань сучасної освіти є створення сприятливих умов для розвитку цілісної особистості дитини та становлення її компетентностей для повноцінної підготовки до життя. Останнє ускладнюється у випадку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (далі ПІР), якісні зміни у психіці яких (внаслідок органічного ураження центральної нервової системи) призводять до труднощів організації їх навчально-пізнавальної діяльності та формування соціальних та практичних навичок адаптації (проблем зі здатністю діяти незалежно в повсякденному житті).

Організувати ефективну допомогу та створити умови для максимально можливої соціальної адаптації розвитку осіб з ПІР неможливо без якісної психодіагностики – системного процесу оцінки психічного стану, індивідуальних особливостей та рівня розвитку індивідууму, що дає змогу своєчасно виявити відхилення у психофізичному розвитку і запобігти появі вторинних ускладнень, уточнити і диференціювати діагноз, визначити оптимальний (відповідно до психофізичних особливостей) освітній маршрут, розробити науково обґрунтовані індивідуальні навчальні та корекційні програми, забезпечити індивідуальне психолого-педагогічне супроводження та підтримку сім'ї та педагогів, що в цілому сприяє формуванню більш комфортного та підтримуючого середовища для осіб з розладами інтелекту.

Отже, психодіагностика осіб з ПІР потребує більш глибокого, комплексного, гнучкого та індивідуалізованого підходу, ніж стандартні методи діагностики, і має спрямовуватися не лише на виявлення проблем, а й на оцінку

потенційних можливостей дітей з ПІР та визначення шляхів подолання як наявних проблем, так і запобігання появи вторинних ускладнень, пов'язаних із соціальною дезадаптацією або емоційними проблемами.

Аналіз попередніх наукових досліджень і публікацій свідчить, що ХХ ст. ознаменувалося істотними змінами у підходах до діагностики осіб з ПІР, пов'язаними з переходом від класичних методів та дисциплінарного підходу до системного та міждисциплінарних підходів в управлінні. Як результат, сьогодні психодіагностика дітей з ПІР являє собою багаторівневу, комплексну та індивідуалізовану систему, що охоплює сучасні психометричні, нейропсихологічні та інструментальні методи, а також обов'язкову участь міждисциплінарної команди фахівців.

Сьогодні в українській школі спеціальної психології накопичено унікальні наробки щодо комплексної психолого-педагогічної діагностики дітей з ПІР (Н. Стадненко, А. Обухівська та ін.), тестування навчальних досягнень дітей з ПІР та особливими потребами (В. Тарасун, О. Мякушко, Н. Гаврилова, Н. Стадненко, О. Таран та ін.), нейропсихологічного обстеження (Є. Соботович, В. Тарасун, Т. Скрипник).

Зміни у суспільній свідомості у бік гуманізму, перехід від «культури корисності» до «культури гідності» та визнання цінності особистості людини (в її самобутності та цілісності), які відбулись в другій половині ХХ ст., стало системоутворювальним чинником зміни парадигми сучасної загальної та спеціальної педагогіки, зумовивши впровадження технологій особистісно зорієнтованої освіти (І. Бех, І. Якиманська та ін.), інклюзивної освіти (В. Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, та ін.), надання пріоритету соціальній адаптації як одному з механізмів соціалізації та інтеграції (В. Синьов, М. Супрун, І. Сухіна, О. Хохліна, Н. Ярмола та ін.), вироблення нової реабілітаційної філософії й сучасної моделі соціальної реабілітації людини з фізичними, сенсорними чи ментальними обмеженнями (А. Шевцов та ін.).

Відповідно сьогодні вже недостатньо виявити структуру порушень та розробити індивідуальні корекційні програми. Постає проблема оволодіння особами з ПІР сукупністю необхідних для успішної адаптації в соціумі різних

життєвих компетентностей (як результату навчання), що розширює поле психодіагностики і потребує розробки нових валідних підходів. У відповідь на ці запити в Україні сьогодні розроблено типологію освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі (Л. Прохоренко, О. Бабяк, Т. Костенко, С. Литовченко, І. Омельченко, О. Чеботарьова та ін.), модель структури навчально-пізнавальних компетентностей (О. Мякушко), засади технологій психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (А.Обухівська, Т. Ілляшенко Т. Жук та ін.), у тому числі й освіти дітей з ПІР з точки зору менеджменту їхнього розвитку (О. Мякушко).

Важливість для успішної адаптації в соціумі особистісної й соціальної ліній розвитку актуалізувала необхідність поглиблення уявлень щодо проблеми формування підростаючої особистості дитини з ПІР, а також необхідність в приділенні особливої уваги дослідженням її психосоціального розвитку, розвитку емоційно-вольової сфери, емоційного інтелекту, продуктивної міжособистісної взаємодії, формування соціально значущих навичок поведінки (В. Бондар, А. Висоцька, І. Гладченко, О. Коломійцева, І. Лисенкова, Г. Мерсіянова, О. Мякушко, В. Синьов, Н. Стадненко, М. Супрун, І. Сухіна, I. Riquelme, S. Hatem, Á. Sabater-Gárriz, J. Benedetti-Isaac, L. Camargo та ін.).

На часі – вирішення питання не просто соціальної адаптації осіб з ПІР, а й забезпечення їх психічного і соціального добробуту (благополуччя), з огляду на прийняту ВООЗ холістичну (цілісну) модель здоров'я (як стану повноцінного здоров'я людини, а не лише відсутність хвороб чи фізичних вад). Треба зауважити, що вивчення щастя довгий час не вважалось гідним науковим заняттям, однак з 2000 р., як у популярній літературі, так і серед наукових досліджень, спостерігається різке зростання інтересу до явища «суб'єктивне благополуччя»[1], яке відображає загальну оцінку якості життя людини з її власної точки зору (E. Diener, R. Lucas, S. Oishi). Було встановлено зв'язок між щастям, перебігом хвороб та здоров'ям (S. Ziehfreund, C. Peifer, A. Zink та ін.) і

[1] З 1999 по 2018 рр. було опубліковано понад 170 000 статей, у яких згадується ця тема.

все більше з'являється доказів того, що цілісний підхід до людських потреб[2], коли люди можуть використовувати свої сильні сторони для подолання життєвих труднощів, корисний для здоров'я та благополуччя (M. Furlong, L. King, S. Lyubomirsky, J. Norrish, M. Seligman, D. Vella-Brodrick та ін.).

Своєю чергою це обумовлює інтерес до розгляду проблеми забезпечення психологічного добробуту осіб з ПІР, ставить питання діагностики їх емоційно-особистісних розладів та розробки відповідних методів психологічної корекції з метою реалізації психотерапевтичної спрямованості особистісно орієнтованих технологій освіти, яка для осіб з ПІР сьогодні є не достатньо дослідженою.

Все це обумовлює актуальність осмислення запропонованих сьогодні підходів до теорії й практики психодіагностики та визначення перспективних напрямів та розробки інноваційних методик діагностики пізнавального, соціально-емоційного, особистісного розвитку осіб з ПІР, відповідно до нових технологічних та соціальних викликів сьогодення.

Мета статті: на підставі аналізу змін у підходах до психодіагностики осіб з ПІР визначити перспективні теми та їх змістове наповнення до програми вибіркової навчальної дисципліни «Психолого-педагогічна діагностика осіб із порушеннями інтелектуального розвитку» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення наявної інформації з теми дослідження.

Результати дослідження. Зміст вибіркової навчальної дисципліни було визначено, виходячи з фокусу освітньо-наукових програм «Спеціальна психологія» і «Спеціальна освіта» на поглиблення у здобувачів доктора філософії теоретичних знань щодо психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами, формування компетентностей, необхідних для розробки інноваційних наукових підходів та методів вивчення психіки, а також практичних навичок психологічної діагностики та консультування для роботи в сферах спеціальної освіти та психології.

[2] переваги дослідження методів підвищення щастя включають покращення фізичного, психологічного та соціального здоров'я та благополуччя.

Метою навчальної дисципліни є розширення та систематизація знань, з опорою на вітчизняний та міжнародний досвід, стосовно проблематики та механізмів психолого-педагогічної діагностики осіб із ПІР, достатніх для продукування ідей, розв'язання комплексних проблем щодо оцінювання освітніх потреб та організації психолого-педагогічної підтримки осіб з ПІР на базі закладів освіти для подолання обмеження їх участі в освітньому процесі.

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

- поглиблення науково-теоретичних знань щодо науково-методичних основ психолого-педагогічної діагностики осіб із ПІР; набуття здатності розв'язувати комплексні проблеми у сфері навчання і виховання дітей з ПІР, в галузі дослідницько-інноваційної діяльності у сфері спеціальної психології на основі глибокого переосмислення наявних та створення нових цілісних знань з психолого-педагогічної діагностики;
- актуалізація теоретичних і практичних знань щодо з'ясування сутності порушень у розвитку, провідних причин навчальних труднощів та діагностики інших відхилень у психофізичному розвитку як необхідного етапу для визначення їх освітніх труднощів, наукового обґрунтування адекватних й максимально сприятливих умов для навчання, розвитку, виховання і соціалізації особистості, окреслення шляхів її психолого-педагогічної підтримки та побудови оптимального для неї індивідуального освітнього маршруту (з метою реалізації дитиною власного внутрішнього компенсаторного потенціалу та подолання порушеного ходу її розвитку).

Відповідно до освітньо-наукових програм вивчення вибіркової навчальної дисципліни сприяє формуванню у здобувачів доктора філософії таких **програмних компетентностей**:

1) ***Інтегральна компетентність***: здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати значущі комплексні проблеми професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності у сфері психології, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

2) ***Загальні компетентності*:**

- ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність), творчо підходити до вирішення професійних завдань.
- ЗК4. Здатність розв’язувати комплексні проблеми психології на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

3) ***Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:***

- СК1. Здатність виокремлювати, систематизувати та прогнозувати актуальні психологічні проблеми, чинники та тенденції функціонування, навчання й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження.
- СК2. Здатність планувати та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у спеціальній психології та дотичних до неї міждисциплінарних напрямах, та забезпечувати якість виконуваних досліджень.
- СК9. Здатність адаптувати методи дослідження з урахуванням психофізичних, вікових особливостей, індивідуальних освітніх потреб, актуального стану і потенційних можливостей осіб з ПІР, організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову) особам з особливими потребами, у тому числі з інвалідністю, особам, що потенційно можуть належати до цієї групи, особами з груп ризику або ж членам їхніх сімей та опікунам, діючи згідно з принципами деонтології та усвідомлюючи педагогічні, психологічні та соціальні наслідки власних впливів у сфері професійної діяльності.
- СК11. Здатність проводити вивчення психічної діяльності людини в нетипових, складних та екстремальних умовах, здійснювати психологічне забезпечення професійної діяльності фахівців. Здатність до когнітивної гнучкості: ситуативного (негайного) розв’язання проблем, врахування нових (поточних) умов і обставин для прийняття рішень, уміння долати стереотипне мислення.

Результати навчання за дисципліною:

- РН3. Виокремлювати, систематизувати, розв’язувати, критично осмислювати та

прогнозувати значущі психологічні проблеми, формулювати і перевіряти гіпотези, визначати чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості (зокрема і в осіб з порушеннями розвитку), груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження.

- РН4. Планувати і виконувати експериментальні та/або теоретичні дослідження з психології та дотичних міждисциплінарних напрямів із дотриманням норм професійної і академічної етики.
- РН7. Розробляти та реалізовувати наукові та/або інноваційні проєкти у сфері психології (зокрема і спеціальної психології), які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язувати значущі наукові та прикладні проблеми психології з урахуванням соціальних, економічних, етичних і правових аспектів.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1: Теоретичні засади та підходи до діагностики осіб з інтелектуальними порушеннями

Тема 1. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та умови його успішної реалізації на індивідуальному освітньому маршруті. Ретроспективний аналіз динаміки поглядів щодо організації допомоги особам з інтелектуальними порушеннями, пов'язаними з характерними змінами моральних і духовних цінностей у суспільстві. Найбільш поширені сучасні проблеми впровадження інтегрованого навчання і можливі перспективні підходи до виховання дітей з ПІР. Супровід як основна стратегія діяльності спеціального психолога і педагога: напрями, завдання на різних вікових етапах. Психолого-педагогічний супровід освіти дітей з інтелектуальними порушеннями з точки зору менеджменту їхнього розвитку. Інклюзивна освіта дітей з ПІР: критерії успішності, різноаспектні труднощі на шляху її реалізації в українських реаліях, досвід західних країн щодо форм інклюзивного навчання.

Тема 2. Різноманітність засобів і методів дослідження осіб із порушеннями інтелектуального розвитку. 4 підходи до систем класифікації та критеріїв діагностики осіб з ПІР: клінічний, психометричний, соціально-

компетентісний та освітній. Їх переваги та недоліки. Урахування особливостей соціальних відносин «особа з порушенням інтелектуального розвитку – суспільство» (відповідно до біо-психо-соціальної моделі розуміння інвалідності, рівнів розвитку соціальної компетентності, рівня необхідної допомоги для адаптивного функціонування особи за критеріями AAMR). Характеристика осіб з ПІР за різними класифікаторами (клінічні класифікації інтелектуальних порушень, МКХ-10 і МКХ 11, МКФ-ДП).

Змістовий модуль 2. Психолого-педагогічне дослідження психічних процесів дітей з інтелектуальними порушеннями та їх порушень

Тема 3. Методики діагностики когнітивного розвитку. Традиційні напрями психолого-педагогічної діагностики: психометричний, функціональний (дослідження психічних процесів та операцій), нейропсихологічний. Рівневий підхід до вивчення дітей з комплексними порушеннями. Західні погляди на психічний онтогенез: 4 домени розвитку (відповідно до класифікації освітніх цілей B. Bloom), 6 рівнів функціонального розвитку (S. Greenspan, S. Wieder). Компетентнісний підхід у формуванні передумов пізнавальної і соціально-комунікативної діяльності у дітей з ПІР: модель структури навчально-пізнавальних компетентностей (у рамках інформаційного і структурно-функціонального підходу до психічної діяльності за О. Мякушко). Характеристика діагностичного інструментарію для кількісної та якісної оцінки когнітивних можливостей осіб з ПІР за психометричного підходу: клінічні стандартизовані шкали розвитку, стандартизовані тести інтелекту, невербальні тести інтелекту, скрінінг нейрологічних порушень у розвитку. Особливості організації та методи комплексного психолого-педагогічного обстеження пізнавального розвитку дітей з ПІР за освітнього підходу. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку за критерієм научуваності (Н. Стадненко, Т. Ілляшенко та ін.). Психолого-педагогічна оцінка дітей з ПІР за освітніми труднощами та рівнями інклюзивної підтримки: її переваги та обмеження.

Тема 4. Тести навчальних досягнень. Когнітивний підхід до навчання. Методичні підходи до конструювання тестів навчальних досягнень із засвоєння програмового матеріалу: рівневий (В. Тарасун, О. Мякушко, Н. Гаврилова),

гештальтно-фреймовий (В. Тарасун, О. Мякушко) та процесуальний за видами знань – концепти, схеми, процедурні знання, образи (Д. Рождественська, О. Таран). Загальні уявлення та характеристика тестів досягнень для дітей з ПІР (з «Довкілля» у дошкільників з різним ступенем розумової відсталості Н. Стадненко та А. Обухівської; Stanford achievement; Peabody individual achievement test). Оцінка готовності дитини до навчання шляхом діагностики сформованості у неї базових категорій та понять (методика діагностики трансверсальних здібностей В. Тарасун, О. Мякушко; Boehm test of basic concepts, Bracken basic concept scale). Діагностично-педагогічна модель як метод навчання дітей з інтелектуальними порушеннями (M. Ward, G. Cartwright, J. Ysseldyke). Врахування індивідуальних особливостей сприймання інформації та їхнього впливу на поведінку й навчання дитини: діагностика провідної модальності та сенсорного стилю.

Тема 5. Методики дослідження сенсомоторного та нейропсихологічного розвитку дитини. Методики визначення сенсомоторного розвитку (сенсорний рівень, перцептивний рівень, рівень тілесно-просторового аналізу, емоційно-вольовий рівень). Інструментарій дослідження стану рухової сфери (загальної та тонкої моторики) та з'ясування проблем у перцептивному та перцептивно-моторному розвитку. Засоби діагностики порушень сенсорної інтеграції та загальне уявлення щодо існуючих відповідних стандартизованих тестів (Sensory integration and Praxis Test SIPT, Miller Function and Participation Scale, Movement ABC test 2, Goal-Oriented Assessment of life Skills). Батьківський опитувальник для оцінки сенсорного профілю (за W. Dunn). Значення нейропсихологічної діагностики як прогностичного інструмента. Методики нейропсихологічного обстеження, оцінювання, симптоматика відхилень (М. Тарасун, Т. Скрипник, R. Reitan, Das-Naglieri Assessment system).

Змістовий модуль 3. Психолого-педагогічне дослідження відхилень в особистісному розвитку осіб з інтелектуальними порушеннями

Тема 6. Дослідження особливостей емоційно-вольової сфери. Дефіцит адаптивної поведінки як фактор, що ускладнює соціалізацію дітей з інтелектуальними порушеннями. Своєрідність їх емоційного та соціально-

особистісного розвитку. Холістична модель здоров'я, модель психічного здоров'я дітей та молодих людей М. Ферлонга. Загальне уявлення щодо вивчення психомоторного розвитку дитини і пов'язаного з нейропсихологічним розвитком способу поведінки в тілесно-оієнтованих (body-therapy) підходах. Погляд на пропріоцепцію як істотний чинник у розвитку соціоемоційних процесів в сучасних теоріях емоцій та їх втілення[3] (embodiment theory).

Методики дослідження соціально-емоційного розвитку осіб з ПІР: стану емоційно-вольової сфери; міжособистісних відносин; соціально-морального рівня розвитку (засобами мультиплікаційного кіно); ризику сексуальної віктимизації дітей (WIST, WIST-III-R). Проєктивна діагностика особистісних проблем (із застосуванням гри, розігрування ситуацій, малюнкових тестів). Методики діагностики поведінки дитини (Vineland adaptive behavior profiles та ін.) та можливостей розвитку мотиваційно-потребової сфери (Г. Кукурудза).

Тема 7. Оцінка порушень взаємодії батьків з дитиною. Уявлення про типові особливості сімейних емоційних та комунікаційних проблем батьків, які мають дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Три важливих напрями для психологічного супроводу родин (допомога у проходженні кризових ситуацій у житті родин; оптимізація стосунків всередині родин; гармонізація внутрішнього стану матері та запобігання її невротизації). Методики оцінки стану тривожності батьків, порушень взаємодії родини із соціальним оточенням. Уявлення щодо застосування методу спостереження й відеоспостереження за поведінкою батьків з дитиною, тестових методик для з'ясування педагогічної компетентності батьків та їх комунікації зі своїми особливими дітьми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Описане змістове наповнення вибіркової навчальної дисципліни «Психолого-педагогічна діагностика осіб із порушеннями інтелектуального розвитку» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти сприятиме осмисленню

[3] Теорія втілення (embodiment theory) стверджує, що для розуміння свого власного емоційного досвіду і сприйняття емоцій інших людей ми використовуємо власний тілесний досвід і процеси у ньому, адже кожна емоція має один і той самий механізм вираження у тілі та спричинює узгоджені фізичні зміни у ньому.

запропонованих сьогодні підходів до психодіагностики та стане підґрунтям для розробки інноваційних методик дослідження пізнавального, соціально-емоційного та особистісного розвитку осіб з ПІР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мякушко, О.І. (2018). Компетентнісний підхід у формуванні передумов пізнавальної і соціально-комунікативної діяльності у дітей з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, *14,* 256–265. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i14

2. Мякушко, О.І. (2020). Психолого-педагогічний супровід освіти дітей з комплексними порушеннями: погляд з точки зору менеджменту їхнього розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 17,* 159–180. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724404/

3. Мякушко, О.І. (2021). Когнітивний підхід до формування навчально-пізнавальних компетентностей у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 18*, 124–143. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18

4. Мякушко, О.І. (2022). Цілісний підхід до виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 21*, 74–103. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i21

5. Мякушко, О.І. (2025). Заспокійливі стратегії і техніки для учнів з розладами інтелектуального розвитку. *Мат-ли Всеукраїнської конференції молодих вчених «Сила підтримки: психологічна допомога особам з особливими потребами у період війни» (м. Київ, 1 травня, 2025).*

6. Мякушко, О.І., & Сухіна, І.В. (2023). Програма розвитку дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями «Соціально-емоційний та соціально-поведінковий розвиток». Чеботарьова, О.В., Блеч, Г.О., Гладченко, І.В., Бобренко, І.В., Трикоз, С.В., Мякушко, О.І. та ін. *Програма розвитку дітей раннього та дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.* О.В.Чеботарьова, І.В.Гладченко (Ред.). (с.72-114). К., ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/728670/

7. Сухіна, І. (2020). Сенсомоторна корекція розвитку. Чеботарьова О.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Бобренко І.В., Мякушко О.І., Сухіна І.В., Трикоз С.В. *Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку*. О.В. Чеботарьова, О.І. Мякушко (Ред.). (с.174–224). К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725704/

8. Сухіна, І.В. (2020). *Емоційне вигорання у батьків дітей з особливими освітніми*

потребами: реалії та шляхи подолання. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 17, 221–235. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724404/

9. Сухіна, І.В. (2021). *Застосування технології майндфулнес у соціально-емоційному розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 18,* 245–262. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18

10. Сухіна, І.В. (2023). *Психоедукація батьків дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни як напрям роботи психолога. Особлива дитина: навчання і виховання, 3 (111),* 7–31. https://doi.org/10.33189/ectu.v111i3

11. Benedetti-Isaac, J.C., Camargo, L., Zambrano, M.T., Perea-Castro, E., Castillo-Tamara, E., Caldichoury, N., … Flórez, Y. (2023). Deep brain stimulation may be a viable option for resistant to treatment aggression in children with intellectual disability. *CNS Neuroscience & Therapeutic, 29 (7),* 2010-2017. doi: 10.1111/cns.14156

12. Riquelme, I., Hatem, S. M., Sabater-Gárriz, Á., Martín-Jiménez, E., & Montoya, P. (2024). Proprioception, Emotion and Social Responsiveness in Children with Developmental Disorders: An Exploratory Study in Autism Spectrum Disorder, Cerebral Palsy and Different Neurodevelopmental Situations. *Children (Basel), 11(6),* 719. https://doi.org/10.3390/children11060719

13. Furlong, M.J., You, S., Renshaw, F.L., Malley, M.D. & Rebelez, J. (2013). Preliminary development and validation of the Social and Emotional Health Survey for secondary students. *Child Indicators Research, 6*, 753 – 775

14. Ziehfreund, S., Peifer, C., & Zink, A. (2025). Happiness – ein Konzept zur ganzheitlichen, personenzentrierten Gesundheitsversorgung in der Dermatologie [Happiness-A concept for holistic person-centered healthcare in dermatology]. *Dermatologie (Heidelb), 76(2),* 64–71. doi: 10.1007/s00105-024-05454-0

REFERENCES

1. Miakushko, O.I. (2018). Kompetentnisnyi pidkhid u formuvanni peredumov piznavalnoi i sotsialno-komunikatyvnoi diialnosti u ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Competence-based approach to develop the prerequisites for cognitive and socio-communicative activities in students with special educational needs]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development*, 14, 256–265. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i146 [in Ukrainian].

2. Miakushko, O.I. (2020). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid osvity ditei z kompleksnymy porushenniamy: pohliad z tochky zoru menedzhmentu yikhnoho rozvytku [The point of view on psychological and pedagogical support for children with complex disorder

education as managing of their development]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development*, 17, 159–180. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724404/ [in Ukrainian].

3. Miakushko, O.I. (2021). Kohnityvnyi pidkhid do formuvannia navchalno-piznavalnykh kompetentnostei u ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Cognitive approach to form ofeducational-cognitive competences in children with intellectual disabilities]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development, 18,* 124–143. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18 [in Ukrainian].

4. Miakushko, O.I. (2022). Tsilisnyi pidkhid do vykhovannia ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Holistic approach to education of children with intellectual disabilities]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development, 21,* 74–103. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i21 [in Ukrainian].

5. Miakushko, O.I. (2025). Zaspokiilyvi stratehii i tekhniky dlia uchniv z rozladamy intelektualnoho rozvytku. [Calming strategies and techniques for students with intellectual disabilities]. *Proceedings from: Vseukrainska konferentsiia molodykh vchenykh «Syla pidtrymky: psykholohichna dopomoha osobam z osoblyvymy potrebamy u period viiny»* (Kyiv, May, 1, 2025) – *All-Ukrainian Conference of Young Scientists «The Power of Support: Psychological Assistance to Persons with Special Needs during Wartime» (Kyiv, May 1, 2025*). [in Ukrainian].

6. Miakushko, O.I., & Sukhina, I.V. (2023). Prohrama rozvytku ditei doshkilnoho viku z intelektualnymy porushenniamy «Sotsialno-emotsiinyi ta sotsialno-povedinkovyi rozvytok» [Development program for preschool children with intellectual disabilities «Socio-emotional and socio-behavioral development»]. In Chebotarova, O.V., Blech, H.O., Hladchenko, I.V., Bobrenko, I.V., Trykoz, S.V., Miakushko, O.I. et al. *Prohrama rozvytku ditei rannoho ta doshkilnoho viku z intelektualnymy porushenniamy – Development program for early and preschool children with intellectual disabilitie]*. O.V.Chebotarova & I.V.Hladchenko (Eds.). (p.72–114). K.: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. https://lib.iitta.gov.ua/728670/ [in Ukrainian].

7. Sukhina, I. (2020). Sensomotorna korektsiia rozvytku [Sensorimotor development correction]. In Chebotarova, O.V., Blech, H.O., Hladchenko, I.V., Bobrenko, I.V., Miakushko, O.I., Sukhina, I.V., Trykoz, S.V. *Korektsiino-rozvyvalni tekhnolohii navchannia ditei z kompleksnymy porushenniamy rozvytku – Correctional and developmental technologies of teaching children with complex developmental disorders*. O.V.Chebotarova & O.I. Miakushko (Eds.). (p.174–224). K.: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725704/ [in Ukrainian].

8. Sukhina, I.V. (2020). Emotsiine vyhorannia u batkiv ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: realii ta shliakhy podolannia [*Emotional burning out of parents of children with special educational needs: realities and ways to overcome*]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy*

rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development, 17, 221–235. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724404/ [in Ukrainian].

9. Sukhina, I.V. (2021). Zastosuvannia tekhnolohii maindfulnes u sotsialno-emotsiinomu rozvytku doshkilnykiv z intelektualnymy porushenniamy. [*Application of mindfulness technology in social and emotional development of preschoolers with intellectual disorders]. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development, 18,* 245–262. https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18 [in Ukrainian].

10. Sukhina, I.V. (2023). Psykhoedukatsiia batkiv ditei z ocoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh viiny yak napriam roboty psykholoha *[Psychoeducation of parents of children with special educational needs in the context of today's crisis challenges*]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – Exceptional child: teaching and upbringing, 3 (111),* 7–31. https://doi.org/10.33189/ectu.v111i3 [in Ukrainian].

11. Benedetti-Isaac, J.C., Camargo, L., Zambrano, M.T., Perea-Castro, E., Castillo-Tamara, E., Caldichoury, N., … Flórez, Y. (2023) Deep brain stimulation may be a viable option for resistant to treatment aggression in children with intellectual disability. *CNS Neuroscience & Therapeutic, 29 (7),* 2010–2017. doi: 10.1111/cns.14156 [in English].

12. Riquelme, I., Hatem, S. M., Sabater-Gárriz, Á., Martín-Jiménez, E., & Montoya, P. (2024). Proprioception, Emotion and Social Responsiveness in Children with Developmental Disorders: An Exploratory Study in Autism Spectrum Disorder, Cerebral Palsy and Different Neurodevelopmental Situations. *Children (Basel), 11(6),* 719. https://doi.org/10.3390/children11060719 [in English].

13. Furlong, M.J., You, S., Renshaw, F.L., Malley, M.D. & Rebelez, J. (2013). Preliminary development and validation of the Social and Emotional Health Survey for secondary students. *Child Indicators Research, 6*, 753–775. [in English].

14. Ziehfreund, S., Peifer, C., & Zink, A. (2025). Happiness – ein Konzept zur ganzheitlichen, personenzentrierten Gesundheitsversorgung in der Dermatologie [Happiness-A concept for holistic person-centered healthcare in dermatology]. *Dermatologie (Heidelb), 76(2),* 64–71. doi: 10.1007/s00105-024-05454-0. [in German].

УДК 37.013:376

Світлана Литовченко,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: svetalitovchenko@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0003-0001-4667